

NORDOM XVI, Høgskolen i Østfold, Halden, 26-27.08.2022

Danuta A. Tomczak, Høgskolen i Østfold

Historiske fremstillinger av samfunn i 21. århundre – visjoner og virkelighet

Sammendrag

Paper analyserer fremstillinger av dagens økonomi og samfunn presentert for hundre år siden: av USAs borgeres intervjuer i 1923, av J.M. Keynes berømte essay fra 1930, og så Veblens treffende og fortsatt aktuelle karakteristikken av overgangen fra industri- til finanskapitalisme ved 20. århundre skifte. Videre vises det til vårtids visjoner av fremtiden - 2060 og 2113, forkynt av anerkjente økonomer. Hensikten med analyse av fortids- og fremtidsvisjoner av vårt samfunn i et lang tids perspektiv er å finne ut hvilke tilpasninger er hensiktsmessig å gjennomføre, lokalt, nasjonalt og internasjonalt, i en krevende tid med hyppige teknologiske skift.

1. Fremstilling av dagens samfunnsliv for 100 år siden – borgernes visjon

Fredag, 9. februar 1923 «Ilustrowany Kurier Codzienny», en dagsavis i Krakow, publiserte en artikkel «**Hvordan skal verden se ut i 2022?**», som presenterer svarene av personer intervjuet av amerikanske journalister.

David W Griffiths, **film produsent** og regissør svarte: «Om hundre år bøker og aviser vil ikke bli trykket, disse blir visst på en kinoskjerm. Utdanning vil foregå vha en skjerm. Vi vil få kino-skoler og kino-biblioteker»

Ingeniør Walter N. Polakow svarte på samme spørsmål: «Det blir brukt verken olje eller kull. Oppfinnelser vil gi mulighet til å bruke en radioaktiv energi fra solstråler. Flytrafikken blir endret, siden flyene vil ikke trenge å bruke drivstoff for å bevege seg, men vil benytte seg av gravitasjonskraft/jordens tyngdekraft. Teknologiskav fremskritt (...) vil forkorte arbeidsdag fra dagens 8t til 2t.»

Winifred G. Henderberg, sekretær av Foreningen for **verdenskrigsveteraner** skrev: «Hvis fra i dag og til 2022 vil ikke forekomme fortsettelse av en verdenskrig, da vil verden oppleve en tidsalder med allmenn brorskap, det blir ingen fattigdom, ingen sult, ingen militære konflikter, ingen ødeleggelser».

W.H. Anderson, direktør av Antialkohol Liga sier: «I 2022 alkohol vil forsvinne fra jordkloden. Bare noen få degenererte vil i all hemmelighet konsumere det som resten av verden vil da anse som en gift»

Mary Garrett Hay, leder av **kvinnens valgklubb** i New York konkluderte: «En kvinne ble likestilt med en mann på alle områder. Hun skal gjøre det hun er best kvalifisert til, fordi all omsorg for familien blir så mye forenklet pga oppfinnelser og et samarbeid med mannen»

Major John F.O. Ryan, i stilling som kommissær, forutser følgende: «Transportmidler vil hjelpe til å få gjensidig kjennskap mellom alle folkeslag, så det blir brukt bare ett språk. Det blir det sterkeste språket av alle» (egen oversettelse av den polske avis artikkel, vedlegg 1.)

Her er det mange gode treff – skjerm læring, nok ikke fra kinoskjerm men fra PC, utnyttelse av solenergi, selv om det er lang igjen for å bli kvitt olje og kull og andre forurensede drivstoff, og så utstrakt bruk av engelsk som et felles språk, både i undervisning og kommunikasjon. Bekymring for at norsk som fagspråk forsvinner er reelt når stadig flere fag på universiteter blir undervist på engelsk

Men, dessverre, verken fattigdom, sult, konflikter, ødeleggelse og alkohol har ikke forsvunnet fra jordkloden, heller ikke en arbeidsdag ble redusert til 2t ...

2. Økonomenes visjoner av fremtiden – J.M. Keynes

Det var også kjente økonomer, som ytret sine meninger om fremtiden. Mest kjent blant disse er et essay av J.M. Keynes fra 1930 - «**Economic Possibilities for Our Grandchildren**»,

hvor han ser 100 år fremover, altså mot verden i 2030. Det var jo en oppmuntring i krisetid for ikke å se alt svart, men få litt optimisme med å tenke på fremgang i et langt perspektiv. Keynes tilskriver fremgangen til to viktigste faktorer: teknologiske oppfinnelser og kapitalakkumulasjon. Forutsatt at det ikke blir store kriger, konflikter og stor befolkningsvekst, så vil de fleste økonomiske problemer bli løst.

Teknologisk fremskritt i 1920-årene, som han bygger på, gir en følgende visjon for fremtiden:

- Folk vil slippe å bekymre seg for økonomiske problemer og vil ikke måtte kjempe, som før, for å overleve
- Bortfall av økonomisk tvang for å jobbe kunne skape psykiske problemer
- Skal friheten og fritiden nyttes ved å jobbe 3t dagen, leve godt, uten å slitte for å dekke sine grunnleggende behov - hvordan
- Ny etisk utfordring vil oppstå da det ikke bli nødvendig å få mer penger – hvordan bli kvitt grådighet, sette opp langsiktige mål ....
- Viktig å ikke overvurdere de økonomiske problemer, men utvikle kunsten til å leve og tenke på egne formål og handlinger ....
- Leve smart ved å ha gjeld? Fortelling om skredderen og professoren tyder på det

Diskusjon rundt Keynes essay ble innledet av Polsk Økonomiske Forening (PTE) i 2020/2021, som innføring til bredere debatt om verdensøkonomi tilstand og utvikling, med tanken på den rådende uvissheten, forsterket under Covid-epidemi. Flere innlegg knyttet til essayet ble publisert i foreningens skriftserie «Biuletyn PTE» NR 4/2020 og NR 1/2021.

Det er opplagt at Keynes sin visjon om vår tids allmenn økonomiske velstand ikke holdt. Til tross for dynamisk vekst, teknologisk fremgang og betydelig forbedring av levekår i de siste 100 år befolkningen ble ikke forskånet for økonomiske problemer, verken i Polen eller i de Nordiske fremtredende velferdssamfunn. Prof. J. Osiatynski skriver at tittelen for essay burde være «Economic possibilities for grandchildren of rich grandparents», fordi essayet handler ikke om arbeidernes barnebarn, det står ikke noe der om inntektsfordeling, og fremgangen er vel ikke den samme for alle borgere (Osiatynski, 2020;16).

Prof. Toporowski fra London (Toporowski, 2020;17) bemerker at det er ingen rettleddning i essayet om hvordan forkjærligheten til penger skulle motarbeides, men dette, mener han, kommer noen år senere i «General Theory...», som første setningen i det siste kapitlet. Den norske teksten som han henviser til lyder følgende: «De åpenbare feilene ved det økonomiske samfunnet vi lever i er dets manglende evne for full sysselsetning og den viktige og urettferdige fordelingen av formue og inntekter» altså peker han på et vesentlig samfunnsproblem, både da og nå (Keynes 2011; 388).

De fleste debattantene understreker at essayet med optimistisk visjon av fremtiden var Keynes' god innsats for demping av krisestemning på 1930-tallet, men samtidig kritiseres han for ensidighet – ser verden fra de rikes ståsted, både når det gjelder land – Storbritannia, på denne tiden verdens rikeste land, og så de privilegertes samfunnslag, som Keynes tilhørte. (Deszczyński 2021; 16). Bloomsbury sosialkrets symboliserte nok ikke en «vanlig manns» livsløp.

Disputantenes meninger varierer, fra de mest kritiske (Keynes bomber) til positive, som ser essayet i et bredere perspektiv og kobler det til andre av hans publikasjoner.

Det er lite oppmerksomhet som ble viet til Keynes anmerkning om borgernes psykiske problemer i fremtidens samfunn, muligens fordi han knyttet disse til en forkortet arbeidstid, og dermed manglende oppgaver og aktiviteter som følge. Det høres nesten ærekrenkende å lese om overklassens fruier som kjeder seg utenom selskapsliv..

Psykiske problemer viser en stigende trend i dagens samfunn, selv om arbeidstid er ikke blitt redusert til 3t, slik Keynes antydte. Det er bekymringsfullt at mange unge mennesker sliter med det og at psykiske lidelser har mest negativ innvirkning på skolegangen, som Magnus Nordmo, postdoktor v/ Sentre for fruktbarhet og helse studert. Halv million av 11-16 åringer i Norge ble undersøkt (helsedata fra fastleger) <https://www.fhi.no/nyheter/2022/hvilke-helseproblemer-gar-mest-utover-ungdommers-skolegang/>; 29.06.2022).

Essayet til Keynes er godt kjent og mye omtalt, derfor utvidet analyse av denne publikasjonen kan droppes. Derfor velger jeg å presentere tanker av en mer kontroversiell og mindre kjent samfunnsforsker - Thorstein Veblen.

3. Thorstein Veblen – en visjonær samfunnsanalytiker av kapitalismens utvikling

Thorstein Veblen har ikke skrevet om hvordan et samfunn skal se ut i 2022 eller 2030, men grunnen at jeg velger å se på hans forfatterskap er at ved tusenårsskifte til 1900-tallet skrev han om kapitalismens utviklingsretning og pekte på problemer som er aktuelle i dagens samfunn. Hans tverrfaglige bakgrunn i sosiologi, filosofi, økonomi, antropologi, har visst seg en nyttig utrustning for komplekse analyser.

Thorstein Veblens ble født i USA (1857 – 1929) men immigrant bakgrunn har gitt ham økt oppmerksomhet og muligheten for kontakter med ulike samfunnslag, både i USA, Norge og i andre land, som han ivrig besøkte. Det at han behersket mange språk hjalp ham å oppleve og forstå virkeligheten bredere, se dens nyanser og skjær.

Det turbulente livet hans var nok årsaken til konflikter og gjentatte skift av arbeidsplasser, som forringet hans vei mot det akademiske topplag. Han fikk ikke den anerkjennelsen som han fortjente.

Veblens mest produktive perioden var mellom 1899 – 1905, da han publiserte sine to mest

betydningsfulle bøker – The Theory of the Leisure Class i 1899 og The Theory of Business Enterprise i 1904 (Odner 2005), men også mange artikler og innlegg.

Det er to fagfeltene i Veblens forskning som, etter min mening, har i seg et visjonært fremtidsperspektiv, dvs at det som Veblens skrev for over hundre år siden er også samfunnsproblemer i dag: motsetninger mellom arbeidsliv og finansnæring og evolusjon av teori - institusjonell teori.

3.1. Arbeidslivets og finansnæringens motstridende interesser

Århundreskifte i USA, og andre land, ble preget av betydelige endringer i produksjon- og næringsstruktur. Gjennom oppkjøp og fusjoner ble store selskaper og finanskonglomerater stiftet, som J.P. Morgan, Rockefeller, med flere, og pågående monopolisering endret arbeidsliv, markedskonkurranse og andre viktige samfunnsinstitusjoner, universiteter inkludert. Prinsippene gjeldende i den klasiske økonomiske teori kunne ikke anvendes i den nye monopoliserte virkeligheten, noe som Veblen oppfattet og diskutert.

«Konflikten mellom arbeids- og pengeøkonomi går som en rød tråd gjennom Thorstein Veblens forfatterskap» (Odner 2005; 53)

Veblens analyser, presenterte i den mest kjente «The Theory of Leisure Class» (1899), og flere andre publikasjoner, var at den industrielle samfunn bygger på arbeidsinstinkt og arbeidsinnsats, mens det pekuniære – røver instinkt og oppsamling av materielle verdier er blitt dominerende. Slik bør det ikke være. Konflikten oppstår når finansselskaper tar over styringen av industri, arbeidsliv og samfunnsinstitusjoner, profitt, og ikke det som fremstilles og ikke hvordan, blir det viktigste. Veblen kritiserte sterk en slik utviklingstrend.

Hvordan har konsentrasjon, gjennom oppkjøp og fusjoner, og finansialiseringen av USAs økonomi, kritisert av Veblen ved århundre skifte, utviklet seg i det etterkomne århundre?

« Capitalism today is dominated by two interacting processes: a striking increase in the concentration of economic power (...) and equally striking intensification of globalisation (...) growth of financialization of national and global economies (Dowd 2004; 170).

Vår tids vedvarende problemer: konsumerisme, overflødd, miljøbelastning, som Dag Olav Hessen advarer mot i sin nye bok «Verden på vippepunktet» (2020)

«Så er problemet at det kortsiktige ofte trumfer det langsiktige (...). Det er åpenbart at høyere produksjon og raskere omsetning av materielle goder er det siste vi trenger, er fortsatt vekst likevel den økonomiske resepten på å holde hjulene i gang (Hessen 2020; 178)

I 1990 USAs 100 største selskaper disponerte 71% av eiendeler og samme prosent av fortjeneste, de 10 største – 30% av omsetning, 36 % av eiendeler og 28% av fortjeneste (Dowd 2004; 172). Mens profitten for selskapene var høy, så viste arbeidslønn en fallende trend i 1979 – 1994. Lederlønningene i samme perioden økte med 66%. In 1990 – 1996 ratio av arbeiderlønn og CEOs salær økte fra 1:140 til 1:209, mens i Europa og Japan lå det på omtrent 1:7 (Dowd 2004; 179-180).

Produksjonsstrukturen endret seg fullstendig. De 5 største USAs selskaper var:

1971: 1. IBM 2. General Motors 3. AT&T 4. Exxon Mobil 5. Eastman Kodak.

2021: 1. Apple 2. Microsoft 3. Amazon 4. Alphabet 5. Facebook (Feldstein 2021; 4)

Finanskrisen 2007-2008 ble et klart bevis på at finansialiseringen av nærings- og samfunnsliv gikk for langt. Klima- og energikrise, Covid-epidemi og brudd i produksjonskjeder og leveranser vekket refleksjoner om globaliseringens medgang og så press på å begrense dens dimensjon. Da er vel Veblens tanker om viktigheten av produksjon og arbeid, og ikke kun inntjening, har fått et nytt liv?

En ting til er det verd å bemerke med Veblens kritikk av monopoliseringen og dominansen av «pekuniære» faktorer allerede 1900-århundre USAAs kapitalisme, er en økende ulikhet som denne prosessen tilvirket. I «The Theory of Leisure Class» bemerket han at penger er blitt mer enn middel for varebytte, de ble også brukt i måling av forbruk og sosial rangering.

«Dollar inngikk i vurderinger hva er vakkert og respektabelt. Den ville imidlertid ikke ha fått den samme makten over sinnene hvis ikke andre institusjoner hadde støttet opp» (Odner 2005; 177).

I «The Theory of Business Enterprise» (1904) skrev Veblen at industrikapteinene hadde blitt degradert til løytnanter av finanskapteinene, og finansene ble konsentrert i stadig færre hender.

Økende ulikheten, som fikk stor oppmerksomhet etter publisering av Pikettys «Capital in the Twenty-First Century» i 2013/2014, fikk sitt opphav i finanskapitalisme, som Veblen beskrev for 120 - 100 år siden, og kritiserte den kraftig som usosial og uforenlig med redelig samfunnsutvikling.

3.2 Veblen som institusjonelle teori grunnlegger

Det er ikke mening å presentere her en utvikling av institusjonsteori, men vise til at Veblen tidlig har markert en god innsikt i relasjoner mellom individ – organisasjon – omgivelser som grunnleggende del av folks oppførsel og handlinger, både i samfunns- og arbeidsliv. I «The Theory of Business Enterprise» (1904) uttrykker Veblen bekymring for at velferden av vanlige borgere står i fare når styringen overtas av «finanskapteiner» og når pekuniære interesser blir viktigere enn arbeid og forretningsdriftsregler.

Philip O'Hara kaller Veblens fremstilling for «institusjonell holisme», siden han i flere av sine publikasjoner understreket at økonomisk handling av et individ er et samspill mellom sosiale, politiske og psykologiske relasjoner, og som videre er avgjørende for økonomiske resultater og fremgang. Verdisynet, troen, sosiale normer påvirker produksjon- distribusjon- og bytteforhold, så reproduksjon fordrer institusjonelle tilpasninger som overgår de ordinære markedsrelasjoner (O'Hara 2002; 85).

Veblens bedrift, i motsetning til den neoklassiske individuelle, asosiale og statiske enheten, er en sosial organisasjon, med teknologisk- kulturell- og historisk samband, altså en dynamisk enhet innen det gjeldende institusjonssystemet. Velvære av alminnelige folk er avhengig av produksjonsforløp og arbeidsforhold, så overtakelse av styring og internkontroll fra eierne til eksterne aktører er betenkelig, både for Veblen og Commons (Tae-Hee Jo 2019; 603-604).

Geoffrey Hodgson, anerkjent institutionalist, utpeker Veblen som en grunnlegger av institutionalisme. I sin bok «Evolution and Institutions; On Evolutionary Economics and the Evolution of Economics» omtaler han «Veblenian institutionalism» i part III av boka (Hodgson 1999; 123-282).

«It is one thing to claim that institutions affect individual preferences, it is another to explain their causes and effects. An explanation is found in the writings of Veblen (1914; 1919) who examined how circumstances and constraints lead to the formation of habits, which in turn provided the grounding for changed preferences and beliefs. Through the individual mechanism of habit, the framing, shifting and constraining capacities of social institutions give rise to new perceptions and dispositions within individuals. This is a key element in the Veblenian legacy. Institutions are enduring systems of socially integrated rules». (Hodgson 2007; 337)

Veblens individ, med nedarvet kultur, historie, vaner, er en samfunnstilhørende borger, i tid og sted, og ikke bare en markedsdeltaker som alltid tar rasjonelle valg, målt i kontanter. Veblen var skeptisk til «homo oeconomicus» og markeds dominans.

“He abstracted from `rational economic man` in favour of `the social individual` whose preferences and choices are affected by the multiple roles that a person is born into and which evolve and possibly change through life. In attempting to examine these differences with a theory of heterogeneous agents in a cultural paradigm, Veblen was decades ahead of his time” (O`Hara 2002; 85)

Han oppsummerte sine ideer om institusjoner i boken «The Instinct of Workmanship and the State of Industrial Arts (1914), hvor mye oppmerksomhet vies individets medfødte instinkter, tilbøyeligheter, vaner, som er både individ- og samfunnsorienterte. Institusjonene endrer seg, og evolusjon helt tilbake til prehistoriske tider ble viet mye plass i Veblens analyser, som kanskje ble litt fjerne for økonomer og lå utenom deres interesse.

I sine mange publikasjoner har Veblen vist sin klar syn på økonomi som samfunnsfag, hvor instinkter, motivasjon, samarbeid i produksjonsprosessen er viktigst, og ikke største gevinst og profitt målt i penger. Krisen i 2007-2008 har vist at deregulering, finansialisering, globalisering har gått for langt, og Veblens evolusjon basert analyse viste et framsyn allerede ved starten av 1900-tallet.

I 1999 – som 100 års utmerkelse av «The Theory of Leisure Class» publisering, ble det utgitt en bok med 12 essays som debatterer betydning av Veblens tenkesett i dagens samfunn (Brown D ed.). I de fire deler av boka: 1. Samtidskultur 2. Overklassens vaner 3. Kvinnebevegelsen 4. Global økonomi, spores det opp hvordan Veblens metode – et samfunnsbasert syn på produksjon, arbeid, konsum, utvikling, kunne hjelpe oss å se og besvare spørsmål som vi i dagens samfunn er utfordret til løse.

Noe senere, i 2004, analyserte James Cornehls hvordan Veblens teori om finanskapitalisme fremvises i det 21-ste århundre amerikanske korporative kapitalisme. Han presenterer fakta om profittjakt som dominerende foretaksaktivitet, med overtakelser, fusjoner, juks, korrupsjon, bedrageri, overvurderte aksjekurser - og – til sist kollaps – som eksemplifiseres ved Enron, WorldCom, AOL ....

“Veblen's theory of finance capitalism is certainly more useful in interpreting the present economic activities of corporations and the nature of capitalism than anything mainstream economics has to offer” (Cornehls 2004; 27).

Men hva er veien videre? Det må finnes en løsning på hvordan en mer rettferdig verden skal skapes – noe som Branco Milanovic (Milanovic 2019) og Olivier Blanchard m. flere (Blanchard & Rodrik, 2021) diskuterer i nylig utgitte bøkene.

Vi ser et viss tegn til endring i en retning Veblen foreslo i Dani Rodriks nylig debattinnlegg:

“Nonetheless, there are signs of a major reorientation toward an economic policy framework that is rooted in production, work, and localism instead of finance, consumerism, and globalism. Productivism might just develop into a new policy model that captures imaginations of even the most polarized of political opponents” (Rodrik 2022; 5 July).

Konklusjonen er at Veblens socio-økonomisk analyse ble en dekkende fremstilling av samfunnsøkonomiske problemer, som er blitt vedvarende i 100 år.

4. Nåtids prognoser om utvikling fremover

4.1. Verdens økonomi i 2060

I OECD paper «The Long View: Scenarios for the World Economy to 2060» (Guillemette & Turner, 2018) utviklingstrender presenteres med skift i tradisjonelle økonomiske indikatorer for 37 land, i periode 2020 – 2060. Noen av konklusjoner er ikke overraskende: verdensøkonomiens tyngdepunkt vil flytte seg mot Asia – Kina og India, veksten av BNP blir lavere, levestandarden (målt med BNP per innbygger) vil gå opp, men med ulik skala, arbeidsproduktivitet og arbeidsmarkeds deltagelse vil også variere mellom land. Demografiske endringer, særlig aldring, vil presse opp helseutgiftene og statens finanser. Tros prognosert jevn vekst av mange indikatorer er det trist å se at innbyggernes levestandard i 2060 i mange land fortsatt vil ligge under 50% av USAs i PPP-verdi (Guillemette & Turner, 2018; 19). Det er åpenbart, at befolkningens økende alder vil presse opp både pensjons- og helseutgiftene, så her må det komme nye nasjonale nyordninger på flere felt, som pensjonsalder, offentlige investeringer, helsesektorfinansiering m.fl.

Det er mange innholdsrike statistiske fremstillinger i publikasjonen, men det må innrømmes, som også forfatterne anfører (s.7), at de tradisjonelle økonomiske modellene brukt i analysen gir ikke et realistisk bilde av verken dagens- eller fremtidens levevilkår, siden viktige elementer av innbyggernes velstand er ikke med, som miljø (rent/forurenset vann, ren/forurenset luft), utdanningsnivå, inntektsforskjeller/ulikhet. Finanssektor og dens betydning for økonomisk vekst er også utelat. Allikevel, det er mange interessante problemstillinger i publikasjonene som kan diskuteres med bakgrunn i de presenterte resultatene.

4.2. Dagens samfunn om 100 år: 2113

Inspirert av David Hume og den mye omtalte Keynesianske essay fra 1930, fikk Ignacio Palacios – Huerta overtale 10 fremgangsrike økonomer, blant dem fire Nobel-prisvinnere, til å skrive ned sine tanker om hvordan verdensorden og samfunn skal se ut om 100 år (In 100 Years; 2013). Tatt i betraktning teori, teknologi- og data utvikling siden Veblens og Keynes levetid, burde det være enklere å bygge opp langsiktige prognoser.

4.2.1 Ulikhetens fremvekst som skaper usikkerhet.

I sitt essay gir Angus Deaton et uttrykk for bekymring over ulikhetens økning i de siste 30 årene, og dens negative effekt på vekst. Trenden viser at det er en veldig liten andel av de rike i alle samfunn, så makt hos de få blir en risiko faktor for velstand av alle andre. Dette vil også føre til reduksjon av offentlige tjenester, fordi de rike har ikke behov å bruke disse. Påfølgende privatisering av, b.a., helsetjenester, vil redusere allment velferd.

«Overgrown financial and health sectors are effective rent-seeking machine for their executives while they reduce the well-being for the rest of us» (Deaton 2013; 39)

Deaton påpeker at vekst av tjenester er i dag viktigere enn vekst av vareproduksjon, og kvaliteten blir mer viktig enn kvantiteten. Dette vil skape problemet med å måle den virkelige veksten av BNP (GDP), fordi både kvalitet og innovasjon i de tellende elementene er vanskelig å kvantifisere og få med i regnestykket (som, f.eks. bruk av epost, å bo i egen bolig, å ha bedre eller dårligere helse o.l.) Så, man bør kanskje gå til andre måter å måle fremgangen enn BNPs verdi og dets vekstrater? Deaton er litt optimistisk – som tittelen på hans bidrag gir inntrykk av – «Through the Darkness to a Brighter Future» - positive effekter av digital revolusjon, globalisering av helsetiltak, utvidet vaksinerings, bedre sanitær utrustning og avskaffelse av fattigdom må vel bringe en bedre fremtid for verdens samfunn.

Robert M. Solow gjengir trenden for produksjonsvekst og lønnsvekst: fra 1960 til 2009: produksjon per time i næringsliv utenom jordbruk økte med faktor 2,82 mens arbeidskompensasjon med 1,94. I samme perioden gikk arbeidskompensasjon, som andel av nominell person inntekt, ned fra 72,1% til 63,7 %. Målt i pengeverdi betyr dette at 1 billion dollar i 2010 ble flyttet over fra betaling for arbeid til utbetaling av andre typer av inntekter eller fortjeneste (Solow; 141). Hvordan vil dette utvikle seg mot neste 100 år? Det blir vanskelig å reversere trenden, og hvis den fortsetter, så vil ulikheten øke. Kanskje en «democratization of capital» kommer på plass, og nedgangene i lønnsandel får allmenheten kompensert med inntekt fra kapital, som f.eks. pensjonskapital spart av statsforvaltning eller i aksjefond. I hvilken bane skal verdens utvikling fortsette er avhengig av ressurstilgang, konkurranse, teknologi, men det blir hardt ...

4.2.2. Utviklingsoptimisme – dagens fremgang videreføres

Flertallet av de 10 bidragsytere er optimistiske. De mener at viktige nærings- og samfunns aktiviteter i kommende decennier får en positiv utvikling: teknologisk fremskritt og innovasjon, grenseløs teknologispredning, bedre helse og økende levetid, endring i arbeidsdeltakelse, produktivitet og arbeidstid - kortere arbeidstid og mer fritid (transformation of work). Selv om veksttempo blir lavere, vil neste generasjoner få bedre levekår og høyere levestandard enn samfunnsborgere i dag, men dette vil variere mellom land og regioner. Klima- og miljøutfordringer er avgjørende for fremtiden, samt fortsatt befolkningsvekst. Det er forskjell mellom forfatterne hvilke faktorer og relasjoner ser de som viktigste og mest bestemmende for struktur og funksjonering av fremtidens samfunn, naturlig nok ut fra deres forskningsfelt, interesser og tilhørighet.

Daron Acemoglu omtaler flere trender, men legger vekt på institusjonskarakter – om disse er inklusive eller ekstraktive. Inklusive institusjoner gir mulighet for deltakelse og innflytelse for borgere på tvers av samfunn. Teknologisk oppsving i samfunnet skjer ved tett samarbeid mellom næringsliv, offentlige institusjoner og arbeidstakere, og tilgangen til tjenester, politisk

innflytelse, makt fordeling er et naturlig samspill i innovasjonsprosesser, derfor inklusive institusjoner er en viktig faktor for å oppnå gode resultater (Acemoglu; 15-16). Ekstraktive institusjoner innskrenker eiendomsrettigheter, begrenser tilgang til ressurser for flertallet, gir fordeler kun for elite. Dette begrenser muligheter og offentlige tjenester for de fleste samfunns medlemmer. De ekstraktive institusjoner er hierarkiske, ofte blokkerer teknologisk fremskritt fordi skiftene kan svekke elitens makt og posisjon (Acemoglu; 16). Men siden monopolisering av økonomisk makt og politisk innflytelse fører etter hvert til opprør, som fransk revolusjon eller arabiske vår, så historisk trend med endringsprosesser mot inklusive institusjoner vil starte. Acemoglu viser både til USA, Kina, Afghanistan og andre land, og deres mulige veier fremover.

4.2.3. Neste århundre – risikoen for ledelse og styring

Utvikling av kunstig intelligens fører til en ny globale kultur, uten sentrale myndigheter og uten geografisk tilhørighet. Kosmopolitisk kunstig intelligens vil presse frem nye styringsfunksjoner og oppgaver, en risiko som både individer og større samfunn må finne løsninger på (Shiller; 124). Informasjonsteknologi vil lette individuell identifikasjon og personvern, nasjonalt- eller privatstyrt, for å sikre langsiktige avtaler, hvor både inntekt og formue blir med. Datamaskiner skal ta seg av utforming av kompliserte kontrakter, men det blir mer innviklet garantiordning, tatt i betraktning informasjon som forsikringsbransjen vil få.

Robert Shiller ser terrorisme og krig som de største farene for kommende århundre (Shiller; 129), med mulig bruk av masseødeleggelsesvåpen. Han gjentar også vurderingen av midler mot økende ulikheten, fremsatt allerede i hans bok «New Financial Orden» i 2003, om innføring av en skatteindeks som ville automatisk endre skattesatser til mer progressive – høyere for høyinntektsgrupper og lavere for lavinntektsgrupper, når ulikheten har passert en fastsatt terskel. En slik indeksering vil bli et godt virkemiddel for risikostyring og en hensiktsmessig politikk mot ulikhetens økning. Datamaskiner vil overta mye av mentalarbeid, men vil ikke erstatte mennesker. Samtidig det er sannsynlig at mange jobber vil forsvinne og at ulikheten vil øke i det neste århundre. Skille mellom arbeid og fritid, en historisk velkjent debatt, blir igjen et viktig emne til drøfting. Shiller konkluderer med at i fremtidens verden, med mindre tradisjonelt arbeid, muligheter til nå egne mål blir viktigere enn muligheter for å arbeide, og disse målene vil aldri bli angitt av datamaskiner, men disse blir et nyttig hjelpemiddel, som samfunnsinstitusjoner vil benytte seg av, for å holde tritt med risiko som folk kan bli utsatt for i sitt livsløp (Shiller; 135).

En interessant problemstilling om trenden i ulikhet og polarisering i USA er tatt opp av John E. Roemer, som syns at begge vil stige, og grunnen til det ser han i pedagogisk svikt ved utdanningssystemet: bare halvparten av ikke-hvite elever fullfører videregående skole og kun 20-25% av dem tar høyere utdanning. De fleste havner i lavlønte yrker, hvor lønnene synker b.a, pga manglende beskyttelse fra fagforeninger, siden organisasjonsgraden i USA er meget lav (Roemer; 101-102). Konsekvenser er ikke lett å framstille, men dette vil også bidra til endring av den rike Nord's posisjon i verdensøkonomi, med forskyving av makten mot Kina, India og Brasil (Roemer; 107).

5. Visjoner og virkelighet – nytte av historiske analyser

Mange av dagens økonomiske spørsmål og problemer kan spores opp i tidligere teoretiske og analytiske skrifter av anerkjente samfunnsforskere, med presenterte her utvalgte forfattere

og studier. Selv om problemene og konfliktene utspiller seg i ulike historiske og geografiske virkeligheter, så har de en felles rot og lignende virkning. Jeg vil fokusere på følgende emner aktuelle før og nå:

- Økonomi som fag – et samfunnsfags endring
- Institusjonenes betydning for utvikling
- Finansnæringens fremgang og dominansen
- Arbeidsforhold fordeling av inntekt og formue
- Nye trender og fremsyn

Det tok lang tid før økonomi fikk sin plass som universitetsfag, altså ble sett som vitenskap og ikke kun som yrkesfag, undervist ved handelsskoler. I Norge det første studieprogrammet i økonomi ble opprettet i 1905 ved Universitetet i Oslo som et toårig program under det juridiske fakultet. Økonomisk institutt ble opprettet av Ragnar Frisch i 1932. Lignende historie hadde faget i Polen – først som et program under juridiske fakultet ved Jagiellonske Universitet i Krakow, og så som eget fakultet i samfunnsøkonomi (kalt politisk økonomi), etablert av Oskar Lange ved Universitetet i Warszawa i 1953. Økonomi ble definert som samfunnsfag, med tilknytning til de andre søster-fagene, som sosiologi, statsvitenskap, filosofi, men også med kvantitative fag - matematikk, statistikk, økonometri, som etter hvert tok større del i både undervisning og forskning. Samfunnsøkonomi ble «matematisert», og bruk av avanserte matematiske modeller dominerer, mens samfunnsfag og analyser får mindre plass. Dette er en vei valg som begrenser fagets tilhørighet og relasjon til samfunnsfagene.

Hodgson (1999) omtalte Veblen som første institusjonallist, siden han hele tiden har pekt på at bedrifter og andre organisasjoner i et samfunn er sosiale institusjoner, som alle har tilknytning til og former et felleskap. Det sosiale aspektet var viktigst for utvikling av både individ og samfunn (Veblen 1904). Det samme understrekte O` Hara: økonomisk handling av et individ er et samspill mellom sosiale, politiske og psykologiske relasjoner, som videre avgjør oppnådde resultater og fremgang (O` Hara 2002; 85). Den dominerende siden 1990-tallet neoliberalistiske teori fremhever individets egen innsats og valgfrihet, helst uten statens innblanding, som betingelse for en vellykket utvikling, har ikke visst seg treffende. Dagens samfunn må bygge opp inklusive institusjoner – slik Acemoglu (2013) definerer disse – for å oppnå gode samfunnsrelasjoner og resultater, noe som Veblen påsto for over 100 år siden. Dette er viktig for oss, og enda mer for våre barnebarn.

Ved overgang til 1900-tallet, med påbegynte endring fra den industrielle til den finansielle kapitalisme, kritiserte Veblen dominans av «pekuniære faktorer», som gjorde penger og fortjeneste til en bedrifts viktigste mål, fremfor arbeidsrelasjoner, samarbeid, interesse i produksjonsprosesser og produkter. Hvis vi hopper 100 år frem, da er det ingen tvil om hvordan denne trenden beveget seg, med massive oppkjøp av selskaper i alle land av investeringsfond, som styres fra fjerne steder, med makt og profitt som mål, og hvor skatteunndragelsen er en av virkemidlene mot målet. Dette svekker statens inntekter og dermed muligheter til å finansiere viktige oppgaver innen utdanning, helse, sikkerhet m.fl. Fremtidsutsiktene for å endre maktforholdene mellom stat og MNC/Big Dig ser ikke lyst ut, selv om EU kan være et lite håp for å tvinge gjennom en påkrevet omstilling. Nødvendige investeringer mot miljø- og klimaendringer, bekjempelse av epidemi, sikkerhet krever en sterk og kunnskapsrik stat, marked kan ikke løse disse krav alene.

Arbeid, eierskap og arv har alltid vært kildene til individs inntekt og formue, og for de fleste borgere er det arbeid og så pensjon som gir livsmidler og utformer livskvalitet. Andel av arbeidslønn i USA gikk ned i 1979-94, mens profitt gikk opp (Dowd 2004; 180), og en slik trend ser vi også i andre land, lønningene beveger seg ikke opp med samme takt som produktivitet, samtidig som avlønning av ledere øker betraktelig i de fleste land. Både Veblen og Keynes, som presentert her, kritiserte urettferdig fordeling av inntekter og formue, og i vår tid er det Pikettys bok fra 2013 «Kapitalen i det 21. århundre» som skapte ny debatt om ulikheten, etterfulgt av anliggende studier og mange publikasjoner, med samme urovekkende konklusjon – ulikheten øker i alle land. Kortfattet, det er flere grunner til det: individualisering av arbeids forhold og isolering av deltakere, kontrakter istedenfor fastansettelse, fravær av fagforeninger, underbetalt migrantarbeid, utnyttelse og svart arbeid, svekket tilsyn og institusjonelt rammeverk. Vi vet at dårligst betalte jobber får arbeidstakere med lav utdanning, så en at tiltakene er innføring av minimumslønn og regulering av arbeidsmarkedet, men nøkkelen til fremgang er utdanning. Der kommer vi til samfunns-tilhørighet og muligheter for å få god utdanning – har alle barn og ungdom like muligheter? Svaret for mange land er nei, for noen som Norge, Sverige og Danmark ja eller tja, siden i de siste tiårene ulikhetene økte også i Nordiske velferdssamfunn.

Internasjonal handel og samarbeid gikk over til en ny fase i slutten av forrige århundre – globalisering, med økt handel og frie kapitalbevegelser, utvidet videre etter kommunismens fall, reformer i Kina, og andre land, men den raske utvikling av globale relasjoner fikk et smell ved 2007-2008 krisen, uten at dette endret det fungerende systemet. Konsekvensene ser vi i dag, med flere andre kriser – klimakrise, ulikhetens fremvekst, demokrati forfall, krig og konflikter. Det som ser ut å bli viktig steg nå er en vellykket kombinasjon og anvendelse av globale forbindelser lokalt –en kunnskapsbasert global samfunnsøkonomisk utvikling.

Bibliografi

- Cornelius J.V., (2004) Veblen's Theory of Finance Capitalism and Contemporary Corporate America, *Journal of Economic Issues*, Mar., 2004, Vol. 38, No. 1, pp. 29-58; :
<https://www.jstor.org/stable/4227987>
- Blanchard O., Rodrik D., ed. (2021) *Combating Inequality, Rethinking Government's Role*, MIT Press
- Brown, D. ed. (1998) *Thorstein Veblen in the Twenty First Century*, Edward Elgar
- Dowd D., (2004) *Capitalism and its economics, A critical history*, Pluto Press
- Economic Issues*, Vo. 41, No 2, p.324 – 340, <https://www.jstor.org/stable/25511183?seq=8>
- Feldstein M., (2021) *The Taxation of Business Income in a Global Economy*,
<https://www.nber.org/lecture/2021-martin-feldstein-lecture-taxation-business-income-global-economy>
- Hessen D.O. (2020), *Verden på vippepunktet*, Res Publica, Oslo
- Hodgson G.M., (2007) *The Revival of Veblenian Institutional Economics*, *Journal of*
Hodgson G.M., (1999) *Evolution and Institutions. On Evolutionary Economics and the*
Evolution of Economics Edward Elgar
- Hodgson G.M, (2016), *The Future of Work in the Twenty-First Century*, *Journal of Economic*
Issues, Volume 50, Issue 1, p. 197-216
- In 100 years
- Keynes J.M. (1930), *Economic Possibilities for our Grandchildren*
(<http://www.econ.yale.edu/smith/econ116a/keynes1.pdf>); Scanned from John Maynard Keynes,
Essays in Persuasion, New York: W.W.Norton & Co., 1963, pp. 358-373.
- Keynes J.M (2011), *Allmenn teori om sysselsetting, rente og penger*, De norske Bokklubbene
- Markussen S., (2021), *Flere unge faller utenfor – hvorfor?* *Dagens Næringsliv* 12.11.2021 s.3
- Milanovic B., (2019) *Capitalism, Alone, The Future of the System That Rules the World*,
Belknap Press World
- Nordmo M. m.fl. (2022) *The educational burden of disease: a cohort study*, *The Lancet Public*
Health, Vol.7 Issue 6, June 01, 2022, p.549-556,
[https://www.thelancet.com/journals/lanpub/article/PIIS2468-2667\(22\)00059-7/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanpub/article/PIIS2468-2667(22)00059-7/fulltext)
- O'Hara P.A. (2002) *The Contemporary Relevance of Thorstein Veblen's Institutional-*
Evolutionary Political Economy, *History of Economics Review*, Vol.35, Issue 1, 78-103,
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10370196.2002.11733370>, published online
31.05.2016.
- OECD Economic Policy Paper (2018), *The Long View: Scenarios for the World Economy to*
2060, Paper No 22, July 2018
- Palacio-Huerta I., ed. (2013) *In 100 Years: Leading Economists Predicts Future*; MIT Press,
Cambridge Massachusetts
- Piketty T., (2014) *Kapitalen i det 21. århundre*, Cappelen Damm 2014
- Rodrik D., (2022) *The New Productivism Paradigm?* Project Syndicate, July 5, Project
Syndicate https://www.project-syndicate.org/commentary/new-productivism-economic-policy-paradigm-by-dani-rodrik-2022-07?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=fd608001b0-covid_newsletter_07_06_2022&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-fd608001b0-105785397&mc_cid=fd608001b0&mc_eid=1084d31d1a
- Tae-He Jo (2019), *The Institutionalist Theory of the Business Enterprise: Past, Present, and*
Future, *Journal of Economic Issues*, Volume 53, Issue 3
- Økonomi ved UiO siden 1811; <https://www.sv.uio.no/econ/om/historie/oekonomi-ved-%20UiO-siden-1811.pdf>

